

OBRAZOVANJE I DISKRIMINACIJA: PRIMJER SREDNJOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM ENTITETU REPUBLIKA SRPSKA

Mensur HUSIĆ, Midhat ČAUŠEVIĆ

UDK 373.4:316.647.82]:342.726(497.6 Republika Srpska)
DOI 10.26340/muallim.v21i83.1811

SAŽETAK: U radu su elaborirani elementi diskriminacije učenika u srednjoškolskom obrazovanju u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska. U obrazovnom sistemu u ovom entitetu krše se dokumenti međunarodnog, evropskog i državnog prava kojima se štite ljudska prava i slobode. Učenici bošnjačke i hrvatske nacionalnosti podvrgnuti su asimilaciji u osnovnim i srednjim školama u bosanskohercegovačkom entitetu RS, a što je posebno izraženo u školama u kojima nisu ispunjeni uvjeti za odvojeno organiziranje nastave iz "nacionalne grupe predmeta". Učenicima nije osigurano pravo da stječu znanja iz historije Bosne i Hercegovine, vlastite države, te da se upoznaju sa književnim stvaralaštvom Bošnjaka i Hrvata u Bosni i Hercegovini i regionu. U cilju potpunijeg sagledavanja predmeta istraživanja u radu su predstavljeni rezultati analize odgojno-obrazovnih sadržaja srednjoškolskih udžbenika Historije/Istorije i Srpskog jezika, koji su odobreni od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike srpske u školskoj 2017/18. i 2018/19. godini. U empirijskom dijelu rada prezentirani su stavovi srednjoškolaca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti o diskriminaciji u srednjoškolskom obrazovanju bosanskohercegovačkog entiteta RS.

Ključne riječi: diskriminacija, obrazovanje, odgoj, udžbenik, obrazovni sistem, integracija, ideologija

1. Uvod

Tema rada *Obrazovanje i diskriminacija*:¹ primjer srednjoškolskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska aktualna je s obzirom na reintegrirajuće procese u bosanskohercegovačkom društvu u postdejtonskom periodu u kojima obrazovanju pripada značajna uloga. Pored funkcije prenošenja znanja neophodnih čovjeku za svakodnevni

život, obrazovanjem se nastoje osigurati kulturna posebnost i ideološka homogenost na određenom području. "Sa Francuskom revolucijom i stvaranjem prve moderne evropske nacije-države rađa se i moderno školstvo pod krilaticom *Egalite, Fraternite, Libertete*. Tada je rođena nova Francuska Francuza koju je, doduše, tek trebalo kulturno oblikovati. Državnim sistemom obaveznog osnovnog školovanja

za sve, uz obavezno služenje vojske, stvoreni su Francuzi prve Republike. Isti obrazac se, u vremenskom periodu od stotinjak godina, ponavljao i primjenjivao u drugim evropskim zemljama, čime je započeo prvi evropski talas nacionalizacije." (Kapo 2012:53)

Radi potpunijeg sagledavanja teme istraživanja, ukazat ćemo na nekoliko teorijskih gledišta o funkciji obrazovanja u društvu. Prema

¹ Diskriminacija: "U sociologiji, nejednako postupanje prema društvenim skupinama ili pojedincima u nekom društvu;

samovoljno i nepravedno dijeljenje stanovništva na skupine koje imaju i na one koje nemaju pravo na isti društveni

postupak..."(<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15411>, stranica posjećena 25. 7. 2020).

funkcionalističkoj teoriji obrazovanja, nakon primarne socijalizacije unutar porodice nastupa škola kao “žarišno sredstvo socijalizacije”. Osnovna funkcija obrazovanja je prenošenje normi i vrijednosti, održavanje društvenog sistema i održavanje društvene kohezije. Obrazovanje je u funkciji “izgradnje duhovnih i radnih sposobnosti pojedinaca, kao uslova socijalne mobilnosti.” (Đozić, 2013:330) Zgovornici konfliktne teorije obrazovanje poimaju kao mehanizam održavanja postojećeg sadržaja socijalne strukture. Pored znanja i vještina potrebnih na radnom mjestu, u školi se, preko skrivenog školskog kurikulumu, prenosi i ideologija koja ima za cilj oblikovanje učenika prema zahtjevima vladajućih institucija (Haralambos, Holborn, 2002:792). Prema marksističkom gledištu obrazovni sistem odražava proizvodne odnose, te služi interesima kapitalističke vladajuće klase. Francuski filozof Louis Althusser je ukazao da “reprodukcija radne snage zahtijeva ne samo reprodukciju njezinih vještina, već također istodobno i reprodukciju njezine podložnosti vladajućoj ideologiji. Tu podložnost reproducira niz ‘ideoloških aparata’, koji uključuju masovne medije, zakonodavstvo, vjeru i školstvo.” (Haralambos, Heald, 1994:173) Za razliku od navedenih, funkcija obrazovanja prema liberalnom gledištu je da doprinose razvoju svakog pojedinca, kako bi dostigao svoj puni potencijal.

Početak rata protiv bosansko-hercegovačkog društva i države 1992. godine na području samoproglašene teritorije Republike srpske formiran je školski sistem, u kojem su nastavni planovi i programi i udžbenička literatura preuzeti iz Republike Srbije.² Političkim elitama na čelu ove samoproglašene teritorijalne jedinice bila je poznata uloga obrazovnog sistema

na planu afirmacije etnokulturalne posebnosti i prihvatanja novog društvenog poretka. Dvadeset pet godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma obrazovni sistem u bh. entitetu RS odražava kulturne specifičnosti pripadnika srpskog naroda. U organizacijskom smislu “Republika srpska ima unificirani sistem obrazovanja sa jedinstvenim srpskim planom i programom i ispunjava u potpunosti nacionalistički ideal (kako ga je Gellner definirao) poklapanja kulturnih i političkih granica. U Federaciji Bosne i Hercegovine situacija je kompleksnija. Tu funkcionišu dva odvojena obrazovna sistema, sa bosanskim i hrvatskim planom i programom, koji funkcionišu paralelno i neformalno, jedan pored drugoga.” (Kapo, 2012:19) Nadležnost za obrazovanje u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska pripada Ministarstvu prosvjete i kulture i Pedagoškom zavodu sa sjedištem u Banjoj Luci. Škole rade po jedinstvenom nastavnom planu i programu koji odobrava Ministarstvo prosvjete i kulture RS-a.

2. Procesi asimilacije učenika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u osnovnom i srednjem obrazovanju bh. entiteta RS

Obrazovni sistem u bosansko-hercegovačkom entitetu Republika srpska pod utjecajem je dominantne političke ideologije u ovom entitetu, čiji cilj je homogenizacija u oblikovanju nacionalnog identiteta učenika srpske nacionalnosti. Afirmiranjem kulturne specifičnosti srpskog naroda, te zanemarivanjem kulturne posebnosti bošnjačkog i hrvatskog naroda, obrazovne vlasti u bh. entitetu

RS provode asimilacionu politiku.³ Učenici bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u školama u bh. entitetu RS izloženi su asimilaciji, čiji intenzitet je posebno izražen u školama u kojima učenici prate nastavu prema NPP-u Republike srpske. Na ovakav način se afirmira etnocentrizam kod učenika srpske nacionalnosti, dok se učenika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti producira osjećaj inferiornosti.

Obrazovanje organizirano na ovakav način u suprotnosti je sa odredbama dokumenata međunarodnog, evropskog i državnog prava kojima se štite ljudska prava i slobode.⁴ Prema članu 3 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini cilj obrazovanja je: (...) “*razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu.*” Škola je obavezna da doprinese kreiranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode, kako je naglašeno u članu 6 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini: “Škola ima odgovornost da, u vlastitoj i u sredini u kojoj djeluje, doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana, kako je to garantovano Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava, koje je potpisala Bosna i Hercegovina.”

Diskriminacija i sve aktivnosti kojima se izdvajaju učenici i grupe učenika zabranjena je članom 6 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju Republike srpske koji glasi:

² Slično je bilo i na području samoproglašene teritorijalne jedinice Herceg-Bosna, gdje je uspostavljen novi školski sistem u kojem se nastava odvijala prema NPP-u Republike Hrvatske.

³ “Asimilacijske politike se sprovode kako kroz zakonske odredbe kojima se pripadnicima neke kulturne zajednice brani

da praktiraju svoje običaje, tako i kroz davanje javnog statusa i značaja praznicima i običajima dominantne grupe, upotrebu isključivo jezika dominantne kulture u javnim institucijama, prakse da javne škole podučavaju djecu na jeziku i o historiji, geografiji i književnosti dominantne kulture i sl.” (Trkulja 2017:10)

⁴ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948, Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama iz 1950. godine, Konvencije o pravima djeteta, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD), Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini...

“U srednjem obrazovanju i vaspitanju zabranjene su sve vrste nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i sve aktivnosti kojima se ugrožavaju, diskriminišu ili izdvajaju učenici, odnosno grupa učenika, po bilo kojem osnovu, u skladu sa važećim zakonima i međunarodnim konvencijama.”

Učenicima bošnjačke nacionalnosti u bosanskohercegovačkom entitetu RS uzurpirano je pravo da svoj jezik nazivaju imenom kojim žele, iako Ustav Bosne i Hercegovine prepoznaje tri različita naziva jezika: bosanski, hrvatski i srpski. U konačnoj verziji Ustava Republike srpske definiran je jezik imenom konstitutivnog naroda, gdje je navedeno da se u Republici srpskoj upotrebljavaju jezici konstitutivnih naroda: jezik bošnjačkog naroda, jezik hrvatskog naroda i jezik srpskog naroda. Međutim, u obrazovnom procesu u entitetu RS, kao i u svim institucijama i zvaničnim dokumentima, umjesto naziva *jezik srpskog naroda*, koristi se naziv *srpski jezik*, što je opredjeljenje srpskih političara i naučnika. Suprotno Ustavu BiH, zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta RS, suprotno sudskim presudama, te zanemarivanjem stavova bošnjačkih političara, naučnika i roditelja, učenicima bošnjačke nacionalnosti, nameće se naziv “jezik bošnjačkog naroda”, što je tipičan primjer diskriminacije nad Bošnjacima u ovom entitetu, jer im nije, kao Srbima i Hrvatima, ostavljena mogućnost da odrede ime svog jezika. U članu 9 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS-a piše: *Nastava u srednjem obrazovanju i vaspitanju izvodi se na službenim jezicima konstitutivnih naroda, uz korištenje oba pisma ćirilice i latinice.*

Na diskriminirajuće elemente u obrazovnom sistemu bosanskohercegovačkog entiteta RS ukazao je potpredsjednik ovog entiteta Ramiz Salkić u svojoj izjavi za Radio “Slobodna Evropa” 27. januara 2020. godine: “Obrazovni proces je potpuno pravoslaviziran, on ovih dana, a i sve vrijeme trajanja školske godine

preferira isključivo sadržaje koji su posvećeni Srbima, dok Bošnjaka i Hrvata ne možete pronaći. Naravno, ne mislim da treba obrazovni proces biti vjerski obojen i opterećen, ali ova činjenica da se obilježava krsna slava prosvjete na prostoru ovog entiteta umnogome opterećuje učenike, nastavnike i roditelje Bošnjake. (...) Obilježavanje svetog Save, negiranje bosanskog jezika i neomogućavanje nastave po bosanskom planu su primjeri te systemske diskriminacije sa ciljem da u obrazovnom procesu ostanu samo učenici i nastavnici pravoslavci.” (Salkić, 2020)

Diskriminacija učenika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska nije uzrokovana deficitom zakonskog okvira, nego njegovim neimplementiranjem.

3. Diskriminirajući sadržaji u srednjoškolskim udžbenicima Historije/Istorije i Srpskog jezika (čitanke)

U cilju cjelovitijeg sagledavanja istraživanja na temu *Obrazovanje i diskriminacija: primjer srednjoškolskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom entitetu RS* urađena je analiza odgojno-obrazovnih sadržaja srednjoškolskih udžbenika Historije i Srpskog jezika, odobrenih od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike srpske za školsku 2017/18. i 2018/19. godinu. Prilikom analize udžbenika Srpskog jezika opredijelili smo se za čitanke s obzirom da je u njima sadržana nacionalna književnost. Analizom su obuhvaćena 4 udžbenika Srpskog jezika i 4 udžbenika Historije, a predmet analize udžbenika bili su: tekstualni sadržaj, grafički prikazi, slikovni materijali te drugi elementi udžbenika. Udžbenici Historije i čitanke za prvi i drugi razred publikovani su u Bosni i Hercegovini. Čitanke za treći i četvrti razred nalaze se na spisku odobrenih udžbenika za srednje škole u Republici Srbiji.⁵

3.1. Diskriminirajući sadržaji u udžbenicima Historije

U odgojno-obrazovnim sadržajima srednjoškolskih udžbenika Historije / Istorije u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska dominantno su zastupljene nastavne jedinice iz historije Srbije i Srba te slike pravoslavnih religijskih simbola i objekata; navedena su stajališta o historijskim događajima neodrživa sa aspekta naučne objektivnosti, koja su rezultat isključivo ideološkog i nenaučnog posmatranja i tretiranja navedene problematike; zastupljeni su sadržaji sa predrasudama, neprihvatljivi sa naučnog (historijskog), metodološkog, odgojno-obrazovnog i drugih aspekata.

3.1.1. Dominantna zastupljenost historije Srbije i srpskog naroda

U udžbenicima Historije za I, II i III razred, odobrenim od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike srpske, dominantno su zastupljene nastavne jedinice iz historije Srbije i srpskog naroda. U udžbeniku *Istorija za 1. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera* (Vujadinović, Kuprešanin, Nagradić 2012) u 12 nastavnih jedinica (59, 09%) sadržana je historija Srbije i Srba. Historija Bosne sadržana je u četiri nastavne jedinice (9,09%), a historija Hrvatske i Hrvata u dvije nastavne jedinice (4,54%).

U udžbeniku *Istorija za 2. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera* (Mihaljčić 2010) opća historija je zastupljena sa 59,09% procenata, historija Srbije 27,27%, historija Bosne i Hercegovine 9,09%, a historija Hrvatske u procentu od 4,54%.

Slično je koncipiran i udžbenik *Istorija za 3. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera* (Mikić, Gavrilović 2008) u kojem je historija srpskog naroda zastupljena u procentu 41,30%, historija Bosne i Hercegovine 6,52%, a historija Hrvata i Hrvatske

⁵ Vidi više: <http://www.knjizara.zavod.co.rs/udzbenici/udzbenici-za-srednju/udzbenici-za-gimnaziju/cetvrti-gimnazije>

4, 34%. Opća historija zastupljena je udžbeniku u procentu od 47, 82%.

U udžbeniku *Istorija za 3. razred gimnazije prirodno-matematičkog smjera i 4. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera* (Živković, Stanojlović 2010) sadržano je 48 nastavnih jedinica. Od 25 nastavnih jedinica u kojima je sadržana historija Jugoslavije, u 18 sadržana historija Srbije, srpske seobe i historija Srba u Bosni. Historija Bosne i Hercegovine zastupljena je u tri nastavne jedinice.

Rezultati analize omjera zastupljenosti nastavnih jedinica iz historije Bosne i Hercegovine i historije Srbije i srpskog naroda u udžbenicima Historije pokazuju da prilikom koncipiranja udžbenika nije ispoštovana *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa (ZJNPP) za povijest definiranu na ishodima učenja* (2015, 4-5) u kojoj je istaknuto da je osnova izučavanja povijesti: "razvoj čovjeka i društva, kao i proučavanje i vrednovanje prošlih događaja; vrednovanje i čuvanje kulturne baštine svojega zavičaja, države, europske i svjetske kulturne baštine; analiza društvenih sustava, kulturne baštine, vjerske i kulturne tradicije i vrijednosnih sustava koji su dio ljudskoga života i koji ga oblikuju."

3.1.2. Stajališta o historiji srednjovjekovne Bosne i drugim historijskim događajima neodrživa sa aspekta naučne (historijske) objektivnosti

U udžbenicima su navedena stajališta o srednjovjekovnoj bosanskoj državi, u kojima je ona predstavljena kao srpska zemlja. Takvi stavovi rezultat su nenaučnog i ideološkog posmatranja i tretiranja navedene problematike. U nastavnoj jedinici "Južnoslovenske države od VII do XII vijeka", u podnaslovu *Uspomna Duklje* navedeno je: *Dukljanski vladari okupili su okolne srpske zemlje. Uz Trebinje i Zahumlje, Duklji su pridružene Raška i Bosna.* (Mihaljčić 2010:69) U nastavnoj jedinici "Osamostaljenje Bosne i Raške" navedeno je sljedeće: "Dukljanski, odnosno zetski vladari okupili su veliki dio srpskih zemalja,

ali poslije Bodinove smrti snaga Duklje ili Zete počinje da opada zbog unutrašnjih sukoba. Iz Dukljanske kraljevine izdvojila se Bosna. Ona se tokom ranog srednjeg vijeka nalazila u sastavu okolnih južnoslovenskih država. Bosna je dugo bila poznata samo kao geografski pojam, oblast u okvirima Srbije. Kao samostalna država obrazovana je kasno. (Mihaljčić, 2010:69)

O navedenim pitanjima historičari medijavelisti Nada Klaić, Vjekoslav Klajić, Boris Nilević, Pejo Čošković, Salih Jalimam, Esad Kurtović i dr. imaju sasvim drugačija naučna stajališta, zasnovana i utemeljena na historijskim izvorima prvoga reda. Hrvatska historičarka Nada Klaić u svojim istraživanjima demistificirala je neistine o historiji srednjovjekovne Bosne publicirane krajem prošlog stoljeća. O ranofeudalnim srednjovjekovnim državama na Balkanskom poluotoku Klaić (1994:5) je u svojoj knjizi *Srednjovjekovna Bosna* napisala: "Trebalo priznati da bi upravo rađanje srednjovjekovne bosanske države moralo pobuđivati posebnu pažnju, i to ne samo što je ona, izgleda, među svojim susjedima najstarija nego i zato što se hrvatska i srpska 'formula' nikako nisu dale primijeniti na Bosnu." Bitno je naglasiti da "u mnogim izvorima Bosna se uvijek pojavljuje uporedo sa Hrvatskom, Raškom i Dukljom, kao teritorijalno-politička sredina. Ne samo kao teritorijalni pojam ili 'povijesni krajolik' već, prije svega, kao ranofeudalna država, kao organizovano društvo, na onom nivou na kome su se tada organizirala društva i u njezinom susjedstvu! Bosna tu ni u čemu ne zaostaje, niti se po čemu razlikuje na nivou svoje organizacije u globalu, osim po svojim konkretnim autohtonim osobenostima: multietničnosti, multikonfesionalnosti i multikulturalnosti..." (Đozić, 2012:56)

U nastavnoj jedinici "Osobnosti kulture u Bosni" afirmira se činjenica da su ćirilicom pisani dokumenti vladara i vlastele, te da je prepiska s Dubrovačkom republikom vođena ćirilicom. "Isprave vladara i vlastele pisane su ćirilicom. Ćirilicom je vođena prepiska sa Dubrovačkom opštinom,

koja je imala slovensku kancelariju. Ugovor bana Kulina sa Dubrovnikom iz 1189. godine najstarija je isprava pisana ćirilicom. Na pečatima kojima se potvrđuju isprave ponekad su urezani natpisi na dva jezika i pisma – latinski i ćirilicom na narodnom jeziku." (Mihaljčić 2010:200) Tekst sličnog sadržaja sadržan je u *Čitanici za prvi razred gimnazije i stručnih škola*, autora Vuka Milatovića i Branka Savića, u lekciji "Srednjovjekovna književnost", u kojem je navedeno: "Najstariji spomenik narodnog jezika jeste pismo bosanskog bana Kulina Dubrovčanima iz 1189. godine. Ono je kao i svi spomenuti epigrafi pisano ćirilicom." (Milatović, Savić, 2002 :144)

Može se primijetiti da se u udžbeniku ne spominje *bosančica*, autentično srednjovjekovno pismo Bosne i dobrih Bošnjana koje spominju mnogi filolozi i historičari. "Većina srednjovjekovnog plemstva imala je svoje dobro organizirane kancelarije, u kojima su pisana mnoga pisma i drugi akti bosanskim jezikom i bosanskim pismom bosančicom. Na razvoj državnosti, diplomatskog jezika na narodnom jeziku ukazuje postojanje bosanske državne kancelarije." (Đozić, 2012:67) Povelja bana Kulina pisana je narodnim bosanskim jezikom, bosančicom, koja je predstavljala zasebnu varijantu ćirilicnog pisma. "Povelja je, kako navodi prof. dr. Enver Imamović, najstariji je svjetovni spomenik na južnoslovenskom prostoru pisan bosanskom varijantom ćirilicnog pisma – bosančicom. Drugo, to je najstariji pravni akt na južnoslovenskom prostoru napisan na narodnom (slavenskom) jeziku, u varijanti bosanskog jezika."⁶

U udžbenicima historije Draža Mihailović je predstavljen kao antifašista, rodoljub i nacionalni heroj. Navedeno stajalište je neodrživo sa aspekta naučne objektivnosti, jer je riječ je o pokretu koji se od početka Drugog svjetskog rata stavio na

⁶ Vidjeti više: *Povelja Kulina bana – Dokaz da država može funkcionirati ako ima ljude koji je prihvataju kao svoju*, 072info, 25.08. 2019., <https://www.072info.com/povelja>

strani okupatora, a protiv NOP-a. U historijskoj i uopće naučnoj literaturi četnički pokret je označen kolaboracionističkim i fašističkim. Stoga je ovakav revizionistički stav u udžbeničkoj literaturi neodrživ, neobjektivan i štetan. Isti je rezultat isključivo ideološkog i nenaučnog tretiranja navedene problematike. Pripadnici četničkih vojnih formacija počinili su brojne zločine nad muslimanskim življem (Bošnjacima) na području istočne i zapadne Bosne, Podrinja te Sandžaka.⁷

3.1.3. Netačno iznesene činjenice o religiji islam

U nastavnoj jedinici "Osobnosti razvitka islamskog društva i države" iznesene su netačne informacije o religiji islam, gdje je navedeno: "Nema dovoljno onovremenih podataka o osnivaču islama, jedne od triju najraširenijih religija u svijetu. Životopis Muhameda zasniva se na spisima koji su nastali u VIII i IX vijeku. Zato njegova biografija sadrži i nanose predanja. Muhamed je poticao iz siromašnijeg sloja plemena Kurejš. Pošto je rano ostao bez roditelja, o njemu su se starali rođaci koji su ga uputili u trgovačko poslovanje. Putujući kao trgovac, Muhamed je upoznao vjerovanja hrišćana i istočnih naroda iz kojih je preuzeo ono što je smatrao najpodjednijim za svoje sunarodnjake. Prema njegovom učenju koje je nazvano islam, postoji samo jedan bog – Allah, Gospodar svega što postoji, a za Allahovog proroka upravo se izdavao Muhamed." (Mihaljčić, 2010:45)

Riječ je o netačnom i intencionom predstavljanju religije islam, u kojem su zanemareni izvori islama i cjelokupan korpus islamske literature. Poređenjem širenja islama u udžbeniku sa "elementarnom nepogodom" vrijeđaju se vjerska osjećanja muslimana. Predstavljanjem islama na ovakav način diskriminirani su

učenici bošnjačke i drugih nacionalnosti, jer im se ne omogućava da uče o historiji vlastite države i o religiji islam na temelju izvora prvog reda.

3.1.4. Sadržaji kojima se potiče netrpeljivost prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica

U udžbenicima Historije zastupljeni su i sadržaji kojima se provodi antagonistička akulturacija, kojom se afirmira etnocentrizam dominantne nacionalne zajednice, uz istovremeno podsticanje netrpeljivosti i mržnje prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica. Način provođenja antagonističke akulturacije profesor Slatina (2005:87) elaborira riječima: "U proces antagonističke akulturacije, nažalost, uključuje se odgovarajuća književna, umjetnička, historijska, etnografska, filmska produkcija, sa temama progona, seoba, patnji, nesreća i drugih dramskih prizora koji se, pomoću školske lektire, različitih agenasa socijaliziranja i odgoja, ugrađuju u svijest ljudi." U udžbeniku *Istorija za treći razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera* sadržan je tekst u kojem je naveden zapis Vladike Danila o onima koji su prihvatili islam. U tekstu se kaže: "O borbi onih koji su prihvatili islam u Crnoj Gori govori nam zapis Vladike Danila (1697-1735), u kojem iznosi kako je sprovedena njegova ideja da se izvrši napad i etničko čišćenje nad poturicama: 'Ijošte se počeo množina turčiti, jere ih mičaše paša iz Podgorice... Onda ja dozovem Vuka Njeguša, Stanišu Velestovca i Marka Dupiljanina i rečem njima da oni pođu s njima i da oni prvi počnu biti Turke. I tako pođoše na Božić preče zore i pobiše Turke cetinjske i čeličke koji ne kršedođ da se pokrste kod mene... I budi slava na vjek Bogu koji nas čuva od pasje vjere. Amin.'" (Mikić, Gavrilović, 2010: 63)

U navedenom udžbeniku sadržan je tekst Hrvata Bartolomeja Georgijevića o trgovini robljem u Turskoj, iz njegovog putopisa "Moje robovanje i običaji Turaka": "Kada turski vladar poduzima rat protiv hrišćana, njega, između ostalih trgovaca, stalno prati gomila trgovaca robljem i nadstojnika koji sjede na kamilama. (...) Sultan sa svojim robovima ovako postupa: starije proda za obrađivanje zemlje, mlađe pošalje na neko mjesto da tamo nauče neke vještine, kako bi kasnije što korisnije upotrijebili, neke od njih poučavaju kako bi ih odabrali za janjičare. Turci svoje robove prodaju: oni izvode na trg robove za prodaju kao stada ovaca ili koza. (...) Tamo se sastaju trgovci i odredi se cijena. (...) Ako li se nekome rob svidio... odvedu ga u teško robovanje. (...) Tu ima teških primjera nevolje." (Mikić, Gavrilović, 2010:56)⁸

Navedeni sadržaji su islamofobičnog i mitološkog karaktera. Riječ je o ciljano ideologiziranim i mitologiziranim sadržajima, koji su sa naučnog (historijskog) metodološkog, odgojno-obrazovnog i svakog drugog aspekta neprilicni i neprihvatljivi za udžbeničke sadržaje ove vrste. Tekst u kojem je sadržan zapis vladike Danila predstavljao je temelj početka genocidnog djelovanja nad muslimanima (Bošnjacima) na ovim prostorima.

3.1.5. Naglašena ugroženost srpskog naroda

U udžbenicima su zastupljeni sadržaji kojima su naglašeni diskriminacija, ugroženost i teror nad srpskim narodom za vrijeme I i II svjetskog rata, gdje se naglašava da su Srbija i Crna Gora za vrijeme ovih globalnih sukoba podnijele ogromna razaranja i velike žrtve, dok se o razaranjima u Bosni i Hercegovini i stradanju njenog stanovništva i ne govori.

U nastavnoj jedinici "Proglašene NDH i položaj naroda u BiH"

⁷ Vidi više: Dedijer, V., Miletić A. (1990) *Genocid nad muslimanima 1941-1945.*, Zbornik dokumenata i svedočenja, Svjetlost, Sarajevo. Čekić., S. (1996) *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: MAG, Memić M.

(1989) *Plav i Gusinje u prošlosti*, Beograd.

⁸ Udžbenik autora Đorđa Mikića i Darka Gavrilovića *Istorija za treći razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo nalazio se na spisku odobrenih

udžbenika za školsku 2017/18. godinu. Od školske 2018/19, umjesto ovog udžbenika, na spisku odobrenih udžbenika nalazi se udžbenik *Istorija za treći razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, autora (Trbojević, M. i Đaković, N.)

prezentiran je teror nad Srbima, Jevrejima i Romima, dok zločini koji su počinjeni nad Bošnjacima i drugima narodima nisu spomenuti. “U NDH, kao nigdje u Evropi, formirani su koncentracioni logori u kojima su logoraši bili djeca do 14 godina starosti. Osim Stare Gradiške dječiji logori su organizirani u Sisku, Jastrebarskom, Gornjoj Rijeci kod Karlovca, Novskoj, Prijedoru itd. Kroz sve ove logore prošlo je oko 72.000 djece, koja su tamo mučena, a oko 55.000 je izgubilo živote. Ova djeca su bila uglavnom srpskog porijekla. (...) Žrtve su zakopavali u zajedničke grobnice, bacali u Savu, sagorijevali u krematorijima, a zatim svoje tragove prikrivali na razne načine. Prema materijalima Komisije za utvrđivanje ratnih zločina, u Jasenovcu je stradalo oko 700.000 ljudi, žena i djece. Naknadnim iskopavanjem koje je organizovao Spomen-muzej Jasenovac, utvrđeno je da se na jednom mjestu, na desnoj obali Save, nalazi 380.000 kostura. Sa teritorija NDH (Hrvatska, BiH, Srem) tokom rata je u raznim logorima, zatim bacanjem u jame i na druge načine pobijeno oko 800 ljudi, žena i djece, od kojih su više od četiri petine bili Srbi.” (Živković, Stanojlović, 2010:126)

Prilikom tretiranja ove problematike nisu navedena stajališta drugih historiografija, već samo srbijanske, koja je po navedenom pitanju pristrasna, subjektivna i predrasudna. Nakon studioznog istraživanja stradanja Bošnjaka u Jasenovcu Nihad Halilbegović (2006:11) konstatira: “Istraživanjem u Arhivu BiH, Historijskom arhivu i drugim arhivima, bibliotekama, posebno Gazi Husrev-begovoj biblioteci, pronašao sam i evidentirao preko 1.520 Bošnjaka (Muslimana), po imenu i prezimenu, koji su stradali u logoru Jasenovac.”

Zločini počinjeni nad Bošnjacima, progoni, silovanja i pokrštanja za vrijeme balkanskih ratova, zločini koje je nad Bošnjacima za vrijeme Drugog svjetskog rata počinio četnički pokret Draže Mihailovića nisu spomenuti u udžbenicima.⁹ Imajući u vidu protest muslimanskih (bošnjačkih) intelektualaca i

uglednika protiv nasilja i zločina na nad Srbima i Jevrejima za vrijeme Drugog svjetskog rata od strane režima NDH-a, radi naučne i moralne korektnosti udžbenici historije trebaju sadržavati informaciju o muslimanskim rezolucijama iz 1941. godine.¹⁰

I u nastavnoj jedinici *Unutrašnja previranja i dezorijentaciona politika od šezdesetih do 1991. godine* naglašena je ugroženost srpskog naroda, te da je Ustavom iz 1974. godine uzrokovao disoluciju SFRJ. U udžbeniku je navedeno: “Ustav iz 1974. u cjelini je bio pobjeda nacionalističkih i separatističkih snaga republika i pokrajina. On izaziva blokadu saveznih institucija i podstiče razgrađivanje Jugoslavije. (...) Ustavom iz 1974. najteže je bila pogođena Srbija. Podjelom njene teritorije na tri dijela (SAP Kosovo i Metohija, SAP Vojvodina, i tzv. uža Srbija) i konstituisanjem pokrajina kao samostalnih država, Srbiji je praktički oduzeto pola njene teritorije. Državno-pravni sistem je bio tako koncipiran da su pokrajine imale mnogo veća prava u odnosu na svoju Republiku, nego Srbija u odnosu na svoje pokrajine. Tako su pokrajine postale države, a Srbija osim resora odbrane, nije imala nikakvih ovlašćenja na njihovim teritorijama.” (Živković, Stanojlović, 160)

Odgojno-obrazovni sadržaji u udžbenicima Historije ne doprinose razvijanju kompetencija naglašenim u *Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa (ZJNPP) za povijest definiranu na ishodima učenja*, a koje učenik treba steći izučavanjem nastavnih sadržaja iz nastavnog predmeta Historija: “Usvojena znanja, sposobnosti i vrijednosti predstavljaju osnovu za učenikov odgovoran odnos spram samoga sebe, drugih i svega što ga okružuje. Učenikova usvojena znanja, sposobnosti i vrijednosti pomažu u razumijevanju i prihvaćanju kulturnih, religijskih, nacionalnih, rasnih, socijalnih, rodnih i drugih različitosti, te aktivnom i odgovornom sudjelovanju u društvenom životu.” (2015,4-5)

4. Diskriminiraja u udžbenicima Srpskog jezika (čitanke)

Prilikom analize udžbenika Srpskog jezika opredijelili smo se na čitanke s obzirom da je u njima sadržana nacionalna i svjetska književnost. U čitankama za prvi, drugi, treći i četvrti razred dominantno je zastupljena srpska književnost i pisci. U *Čitanci za prvi razred gimnazije i stručnih škola* (Milatović, Savić 2002) prilikom obrade srednjovjekovne književnosti prezentirane su nastavne jedinice: “Počeci slovenske pismenosti”, “Počeci srpske književnosti” i “Glavne vrste srednjovjekovne književnosti”, u kojima je predstavljena srednjovjekovna srpska književnost. Predstavljene su njene vrste, najznačajniji predstavnici i djela: Sveti Sava, *Žitije Sv. Simenona*, Domentijan, *Žitije Sv. Save*, Teodosije, Konstantin Filozof, *Žitije despot Stefana Lazarevića*, Jefimija, *Pohvala knezu Lazaru*, Despot Stefan Lazarević, *Slovo ljubve*, Siluan, *Slovo o Savi*. U udžbeniku nisu sadržane srednjovjekovna bosanska i srednjovjekovna hrvatska književnost

U poglavlju “Narodna (usmena) književnost” sadržane su sljedeće epske pjesme: *Kosovska djevojka*, *Kneževa večera*, *Musić Stefan*, *Marko pije vino uz ramazan*, *Starina Novak i knez Bogoslav*, *Bolani Dojčin*, *Dioba Jakšića*, *Ropstvo Janković Stojana*, *Boj na Mišaru*. Među epsko-lirskim pjesmama navedena je *Hasanaginica* i *Udaja Strahinje Ljubovića*. Dominacija srpskih epskih junačkih pjesama iz tzv. kosovskog ciklusa pokazuje namjere autora i samog obrazovnog sistema. Književnost starog vijeka i svetih knjiga predstavljena je odlomcima iz Starog i Novog zavjeta na dvanaest stranica. Kur’an, sveta knjiga muslimana, nije spomenuta u udžbeniku.

Srpska književnost je dominantno zastupljena u *Čitanci za drugi*

⁹ Opširnije: Vladimir D., Antun M. (1990) *Genocid nad Muslimanima 1941-45*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

¹⁰ Vidjeti više: Muslimanske rezolucije iz 1941, najvredniji glas antifašizma u porobljenoj Evropi, Patria, 21. 10. 2016., <https://nap.ba/news/29963/>

razred gimnazije i stručnih škola (Ristanović, Savić, Milatović 2002). Nakon navođenja glavnih predstavnika književnosti prosvjetiteljstva, slijedi nastavna jedinica "Prosvjetiteljstvo u srpskoj književnosti", u kojoj su predstavljene osobine i najznačajniji predstavnici, te pjesme *Plać Serbiji* Zaharija Orfelina, u kojoj pjesnik oplakuje sudbinu srpskog naroda, a zatim i *Pesna na insurekciju Serbijanov* Dositeja Obradovića. Romantizam u srpskoj književnosti zastupljen je na osamdeset i pet stranica, a posebna pažnja poklonjena je predstavljanju književnih djela Vuka Stefanovića Karadžića, Petra Petrovića Njegoša, Branka Radičevića, Đure Jakšića, Jovana Jovanovića Zmaja i Laze Kostića. Realizam u srpskoj književnosti predstavljen je u udžbeniku od 212. do 325. strane. Od predstavnika hrvatske književnosti zastupljeni su Ivan Mažuranić (romantizam) i Silvije Strahimir Kranjčević (realizam). Prilikom obrade moderne u evropskoj i južnoslavenskim književnostima, međuratne i ratne književnosti, pored evropskih, dominantno su zastupljeni srpski književnici. Romantizam, realizam, moderna, međuratna i ratna književnost kod Bošnjaka nisu navedeni u udžbeniku.

U poglavlju "Proučavanje književnog djela" u Čitanci sa književnoteorijskim pojmovima za 4. razred srednje škole (Nikolić, Milić 2009) sadržani su kritički osvrti srpskih književnika iz Srbije i regije. U poglavlju "Savremena književnost", uglavnom su zastupljeni književni tekstovi srpskih autora, kao što su: Stevan Raičković, Miodrag Pavlović, Antonije Isaković, Mihajlo Lalić, Aleksandar Tišma, Dobrica Ćosić, Borislav Pekić, Aleksandar Popović, Dušan Kovačević. Među predstavnicima savremene proze naveden i Meša Selimović, kojeg, a što je poseban paradoks, srpski historičari književnosti svrstavaju u srpsku književnost.

O bošnjačkoj književnosti na orijentalnim jezicima (nekoliko stotina pisaca), bogatoj i raznovrsnoj bošnjačkoj usmenoj književnoj baštini, koja je, prema mnogim književnim i

naučnim autoritetima umjetnički najostvarenija i najljepša, te romantizmu i realizamu u bošnjačkoj književnosti nisu date čak ni osnovne informacije. Bosanskohercegovačka i bošnjačka književnost, kao i bosanski jezik, sistemski se zabranjuju u manjem bh. entitetu ne samo kao nastavni predmeti i sadržaji, nego i na nivou samih pojmova, oblasti i područja istraživanja. Imajući u vidu da živimo u 21. stoljeću, da država Bosna i Hercegovina teži savremenim demokratskim procesima i euroatlantskim integracijama, to je nedopustivo i neprihvatljivo.

Na osnovu navedenih rezultata analize udžbenika Srpskog jezika, prilikom koncipiranja udžbenika, nije ispoštovana *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik definisana na ishodima učenja*, a prema kojoj je cilj nastave ovog (ovih) predmeta: "razvijanje literarnih sposobnosti, interesa za čitanje, razvijanje interesa i potreba za sadržajima medijske kulture, osvješćivanje značaja znanja bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika razvijanjem poštivanja i ljubavi prema njima, njihovim književnostima i kulturama te poštivanje prema bosanskom jeziku, hrvatskom jeziku i srpskom jeziku, kao službenim jezicima u Bosni i Hercegovini."

5. Stavovi učenika bošnjačke nacionalnosti o obrazovanju u RS-u

Nakon analize odgojno-obrazovnih sadržaja srednjoškolskih udžbenika Historije i Srpskog jezika, s ciljem potpunijeg sagledavanja teme istraživanja, metodom neposrednog razgovora propitali smo razumijevanje diskriminacije učenike bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. Razgovor je obavljen sa 30 srednjoškolaca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti koji pohađaju škole u bh. entitetu RS, u kojima se ne organizira odvojena nastava iz "nacionalne grupe predmeta". Učenici u ukazali na sljedeće oblike diskriminacije:

- U školskim prostorijama zastupljeni su jednonacionalni i jednoreligijski (pravoslavni) simboli, kojima se akcentira identitet pripadnika dominantne nacionalne (srpske) i religijske (pravoslavne) zajednice.
- U nastavnom procesu učenici izučavaju historiju Srbije i srpskog naroda, dok su onemogućeni da u potrebnoj mjeri stječu znanja iz historiji Bosne i Hercegovine.
- Na časovima Srpskog jezika učenici izučavaju srpski jezik, srpsku književnost, čitaju djela srpskih književnika: pjesme, priče, novele, romane... Učenicima nije omogućeno da u potrebnoj mjeri stječu znanja o bošnjačkoj i hrvatskoj književnosti.
- U školskom prostoru organiziraju se programi sa kojima se afirmira identitet pripadnika jedne religijske (pravoslavne) i nacionalne zajednice (srpske).
- Srednjoškolci ne razumijevaju diskriminaciju samo u kontekstu pokazivanja mržnje i netrpeljivosti prema njima, nego i u nedostatku uvjeta za sticanje znanja iz historije države kojoj pripadaju i čitanju djela iz nacionalne književnosti.
- Srednjoškolci ističu da su u dobroj mjeri nadvladani ovom situacijom, te da im je samo važno da ih se fizički ne ugrožava.

Zaključak

Bitna karakteristika demokratiskog društva je ravnopravnost njegovih članova koja se postiže osiguranjem jednakih prava i sloboda za sve građane na određenom teritoriju. U obrazovnom sistemu u entitetu RS provodi se diskriminacija nad učenicima bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. U nastavi u srednjim školama koriste se udžbenici Historije/Istorije i Srpskog jezika, odobreni od Ministarstva prosvjete i kulture entiteta Republika srpska, koji su sadržajem

i strukturom primjereniji za upotrebu u školama u Republici Srbiji. Odgojno-obrazovnim sadržajima navedenih udžbenika sadržajima se ne potiče patriotizam prema državi Bosni i Hercegovini, već pripadnost širem teritorijalnom i nacionalnom identitetu čemu posebno doprinosi dominantno isticanje doprinosa nauci, kulturi i književnosti pripadnika jedne (srpske) nacionalne zajednice. Sadržajima analiziranih udžbenika Historije i Srpskog jezika diskriminirani su učenici bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, s obzirom da im nije osigurano pravo i mogućnost stjecanja znanja iz historije vlastite države Bosne i Hercegovine i iz književnog stvaralaštva naroda u Bosni i Hercegovini. Naprotiv, učenici su prisiljeni da dominantno izučavaju historiju Srbije i srpskog naroda te srpsku književnost. Diskriminacije nisu pošteđeni ni učenici srpske nacionalnosti jer im nije omogućeno da u nastavnom procesu stječu znanja o historiji i kulturi države kojoj pripadaju, te književnom i kulturnom stvaralaštvu bosanskohercegovačkih

naroda. Obrazovanje organizirano na ovakav način nije u funkciji društvene integracije i prosperiteta, nego, prije svega, u službi vladajuće ideologije.

Na planu ukidanja diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju u bh. entitetu RS potrebno je nastavne planove i udžbenike, koncipirane na matrici dominantne nacionalne zajednice kojima se ne podstiču mladi na kritičko razumijevanje svijeta oko sebe, vlastite historije i kulture, zamijeniti udžbenicima napisanim na osnovu naučno relevantnih izvora, u kojima neće biti sadržaja kojima se potiču predrasude i netrpeljivosti prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica. U Bosni i Hercegovini je nužno težiti inkluzivnom modelu organizacije obrazovanja zasnovanom na primjeni jedinstvenog nastavnog plana i programa, koji bi sadržavao nastavne jedinice o kulturnim specifičnostima svih nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, značajne za očuvanje njihovog nacionalnog identiteta. Inkluzivnim modelom organiziranja obrazovanja uklonili bi se diskriminacija, stereotipi i predrasude

iz obrazovnog procesa. Potrebno je naglasiti, da je proces izgradnje inkluzivnog modela, prije svega, političko pitanje. U periodu dok se ne steknu uvjeti za organiziranje ovog oblika obrazovanja, nužno je težiti osiguranju poštivanja ljudskih prava i jednakih mogućnosti za sve učenike u svim školama na području Bosne i Hercegovine.

Pred nadležne institucije za obrazovanje u Bosni i Hercegovini i bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska postavlja se imperativ kreiranja obrazovne politike koja će učenicima osigurati stjecanje znanja o vlastitoj historiji, književnosti i drugim kulturama i religijama. Pred bošnjačke i hrvatske predstavnike u bosanskohercegovačkom entitetu RS postavlja se imperativ poduzimanja svih neophodnih aktivnosti na planu borbe za prava učenika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u obrazovnom sistemu u bh. entitetu RS. Povlačenje iz obrazovnog sistema jeste alternativa, ali ne i pravo rješenje, s obzirom da predstavlja odricanje od vlastitih prava.

Literatura

- Čekić, S. (1996), *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, MAG, Sarajevo
- Dedijer, V., Miletić, A. (1990), *Genocid nad Muslimanima 1941–45*, Svjetlost, Sarajevo
- Dozić, A. (2012), *Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu, prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva*, Off-Set, Tuzla
- Dozić, A. (2012), *Studije o bošnjaštvu*, Off-Set, Tuzla
- Halilbegović, N. (2006), *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*, VKBI, Sarajevo
- Haralambos, M., Holborn T. (2002), *Sociologija*, Zagreb
- Haralambos, M., Heald, R. (1994), *Uvod u sociologiju*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Kapo, M. (2012), *Nacionalizam i obrazovanje: Studija slučaja Bosna i Hercegovina*, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina
- Klaić, N. (1994), *Srednjovjekovna Bosna*, EMINEX, Zagreb
- Kordić, S. (2010), *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb
- Memić M. (1989), *Plav i Gusinje u prošlosti*, Beograd
- Salkić, Ramiz (2020), "Obrazovni sistem u RS pravoslaviziran", u: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30400454.html> (stranica posjećena, 25. 6. 2020).
- Skarić, V. (1937), *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo
- Stojanović, D. (2001), "Konstrukcija prošlosti- slučaj srpskih udžbenika istorije", u: D. Gamser, I. Graovac i O. Milosavljević, *Dijalog povjesničara/istoričara 4*, Zaklada Friedrich-Naumann, Zagreb
- Trkulja, A. (2017), *Dvije škole pod jednim krovom u Bosni i Hercegovini: (Ne)razumijevanje problema i moguća rješenja*, Analitika, Centar za društvena istraživanja, Sarajevo
- Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik definisana na ishodišta učenja*, Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje, Vijeće ministara, Bosna i Hercegovina, Mostar, 2013, <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/zwrz7IKxHI> (stranica posjećena, 20.06. 2020).
- Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za povijest definirana na ishodišta učenja*, Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje, Vijeće ministara, Bosna i Hercegovina, Mostar, 2015, <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJNPP-dru%C5%A1tvenohumanst%C4%8Dko-podru%C4%8Dje.pdf> (stranica posjećena, 20.06. 2020).
- Povelja Kulina bana – Dokaz da država može funkcionirati ako ima ljude koji je prihvataju kao svoju*, <https://www.072info.com/povelja> (stranica posjećena, 25.07.2020).

Udžbenici

Mihaljčić, R (2010), *Istorija za 2. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo

Mikić, Đ., Gavrilović, D. (2010), *Istorija za treći razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo

Milatović, V. i Savić, B. (2002), *Čitanka za prvi razred gimnazije i stručnih škola*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo

Nikolić, Lj. i Milić, B. (2009), *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za 4. razred srednje škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

Nikolić, Lj. i Milić, B. (2010), *Čitanka za treći razred gimnazije i stručnih škola*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo

Ristanović, C., Savić, B., Milatović, V. (2002), *Čitanka za drugi razred gimnazije i stručnih škola*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srpsko Sarajevo

Vujadinović, Ž., Kuprešanin, S., Nagradić, G. (2012), *Istorija za prvi razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog*

smjera, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo

Živković, D., Stanojlović, B (2010), *Istorija za 3. razred gimnazije prirodno-matematičkog smjera i 4. razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo

Pravni dokumenti

Ustav Bosne i Hercegovine, http://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/?id=261 (stranica posjećena, 25. 06. 2020).

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, <https://www.predstavnickidom-pfbih.gov.ba/bs/page.php?id=103> (stranica posjećena, 23. 06. 2020).

Ustav Republike srpske, https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf (stranica posjećena, 24. 04. 2020).

Službeni glasnik BiH: *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*, br.18/03 i 88/2007, http://mcp.gov.ba/attachments/bs_Migrirani_dokumenti/Va%C5%BEeni_dokumenti/Va%C5%BEeno-Zakoni/

osnovno_i_srednje,b.pdf (stranica posjećena, 15. 05. 2020).

Službeni glasnik Republike Srpske: *Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju*, br. 74/08, 106/09, 104/11, <http://www.vladars.net/sr-SP/Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Documents/Zakon%20o%20srednjem%20obrazovanju%20verzija%20za%20sl%20glasnik%20NS.pdf> (stranica posjećena, 17. 07. 2020).

Evropska konvencije o ljudskim pravima i slobodama iz 1950. godine, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Evropska_konvencija_o_ljudskim_pravima_i_osnovnim_slobodama.pdf (stranica posjećena, 01. 08. 2020).

UN Konvencija o pravima djeteta, https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obnudsmen_doc2013031807224360cro.pdf (stranica posjećena, 10. 07. 2020).

Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, https://www.ombudsman.co.me/docs/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf (stranica posjećena, 11. 06. 2020).

Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD), <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19865> (stranica posjećena, 15. 06. 2020).

الموجز

التمييز في التعليم: مثال التعليم الثانوي في كيان جمهورية صربسكا في البوسنة والهرسك
أ. منصور هوسيتش
أ. مدحت تشاوشيفيتش

يناقش البحث عناصر التمييز بين التلاميذ في التعليم الثانوي في كيان جمهورية صربسكا في البوسنة والهرسك، حيث ترتكب في نظام التعليم في هذا الكيان مخالفات لوثائق القانون الدولي والأوروبي وقانون البوسنة والهرسك، التي تحمي حقوق الإنسان وحرياته. وينحصر التلاميذ البشناقة والكروات للانصهار في المدارس الابتدائية والثانوية في كيان جمهورية صربسكا في البوسنة والهرسك، ويتجلى ذلك بشكل خاص في المدارس التي لا تستوفي شروط تنظيم دروس «مجموعة المواد القومية» بصورة مستقلة. ويحرم التلاميذ من حق تعلم تاريخ وطنهم البوسنة والهرسك ومن التعرف على الإنجازات الأدبية عند البشناقة والكروات من أبناء البوسنة والهرسك وجوارها. ومن أجل الاطلاع الموسع على موضوع هذه الدراسة تم في البحث استعراض نتائج تحليل المضامين التربوية والتعليمية لكتب مقررات التاريخ واللغة الصربية المعتمدة من قبل وزارة التعليم والثقافة في جمهورية صربسكا للعامين الدراسيين ٢٠١٢/٢٠١١، و٢٠١٩/٢٠١٨. وتم في الجزء التجريبي من البحث عرض آراء تلاميذ المرحلة الثانوية من أبناء القوميتين البوشناقية والكرواتية، حول التمييز في التعليم الثانوي في كيان جمهورية صربسكا في البوسنة والهرسك.

الكلمات الرئيسية: التمييز، التعليم، التربية، الكتاب المدرسي، النظام التعليمي، الاندماج، الأيديولوجيا.

Summary

EDUCATION AND DISCRIMINATION: ONE EXAMPLE OF HIGH-SCHOOL EDUCATION IN REPUBLIC OF SRPSKA – THE ENTITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mensur Husić, Midhat Čaušević

This article elaborates upon elements of discrimination against the students of high-schools in Bosnian and Herzegovinian Entity-Republic of Srpska. The educational system of this B&H Entity violates the documents of international, European and the state law which are designed to protect human rights and freedoms. Students of Bosniac and Croatian nationality are subjected to assimilation in primary and high-schools in this B&H Entity, and this is particularly the case in schools which do not meet the requirements for separate studying of the “national group of subjects”. These students are not granted their legal rights to study the history of Bosnia and Herzegovina, their national history, nor to be introduced to the literature created in their own language by Bosniac or Croatian authors in the region. With the purpose of presenting a full insight into the subject-matter we here present the results of an analysis of the educational contents given in the high-school textbooks of History and Serbian language and literature which have been approved by the Ministry of Education and Culture of Republic of Srpska for the academic 2017/18 and 2018/19 years. The empirical portion of the article presents the attitudes and opinions of high-school students of Bosniac and Croat nationality in Bosnian and Herzegovinian Entity RS.

Key words: discrimination, education, upbringing, textbooks, educational system, integration, ideology